

COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMINDA VE DERS KİTAPLARINDA GÖÇ OLGUSU

The Phenomenon of Migration in Curriculum and Textbooks of Geography Lesson

Adem SEZER¹

Cennet ŞANLI²

Özet

Eğitim sistemindeki öğretim programları ve program temel felsefesine uygun olarak hazırlanan ders kitapları bir olgunun öğretiminde devletin, ilgili konuya bakış açısını yansıtmaktadır. Başka bir ifadeyle bir dersin öğretim programı ve ders kitabı içeriğindeki olgular, aslında devletlerin vatandaşlarının bu olguya ilişkin ne bilmesini istediğinin izdüşümü olarak düşünülebilir. Bu bağlamda bir olgunun öğretimine ilişkin herhangi bir soruya cevap arandığında programları ve ders kitaplarını incelemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu gerekçeyle göç olgusunun öğretimine ilişkin ortaöğretim programları ve ders kitapları incelendiğinde, bu olgunun bir mekanda gerçekleşmesi, çevreye etkileri ve nüfusla ilgili olması nedeniyle coğrafya bilimiyle daha çok ilişkilendirildiği görülmüştür. Bu nedenle, yapılan çalışmada coğrafya öğretim programı ve program esas alınarak hazırlanan ders kitaplarında, göç olgusunun nasıl ele alındığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Betimsel araştırma yöntemine göre tasarlanan çalışmada, doküman inceleme tekniğine göre toplanan veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan göç kavram haritası ölçüt kabul edilerek analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, göç olgusunun öğretimine ilişkin coğrafya öğretim programının kazanım boyutunun ve ders kitaplarının içerik boyutunun yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Göç olgusunun tüm boyutlarıyla öğretiminin sağlanabilmesi için coğrafya öğretim programı ve ders kitabı içeriğine yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, öğretim programı, ders kitabı, göç

Abstract

Curriculums of education system and textbooks which are prepared in accordance with curriculum philosophy reflect the viewpoint of government about related subject during teaching of a phenomenon. In other words, phenomena in the curriculum and the textbook of a lesson can be thought as a projection of governments, what the governments want their citizens to know about this phenomenon. In this context, it is going to be a beneficial approach to research curriculums and textbooks when an answer is searched for any questions as to teaching of a phenomenon. When curriculums of secondary education and textbooks are analyzed about teaching of the phenomenon of migration, it is seen that this fact is more strongly associated with science of geography as it occurs at a place, has environmental effects and it is about population. Therefore, in this study it is aimed to research how the phenomenon of migration is addressed in textbooks which are prepared based on geography lesson curriculum. Document analysis was used in data collection process of this study based on descriptive research. Data were analyzed by regarding migration concept map prepared by researchers as a criterion. The results of the study revealed that aspect of learning outcome of geography lesson curriculum and aspect of content of textbooks are insufficient as to teaching of the phenomenon of migration. Solutions intended curriculum and the content of textbook of geography lesson have been proposed to be able to provide the teaching of the phenomenon of migration with all aspects.

Keywords: Geography, curriculum, textbook, migration

¹ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi., admsezer@hotmail.com

² Dr., Nevşehir Halil İncekara Bilim ve Sanat Merkezi., cennet2011@gmail.com

GİRİŞ

Göç insanlık tarihi kadar eski ve süreklilik arz eden bir olgu, zaman ve mekan bağlamında belirli kriterlere göre zorunlu ya da gönüllü yaşanan insan hareketliliği olaylarını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. İnsan hareketliliği bir ülkeden başka bir ülkeye geçmek veya ülke sınırları içerisinde yer değiştirmek, yeni gidilen yerde daimî veya geçici bir zaman dilimi kalmak şeklinde gerçekleşebilir. Göç olgusunun özünü oluşturan bu “bir yerden bir yere hareket” eylemi, göçü, sosyal, ekonomik, kültürel, siyasî, coğrafi ve diğer birçok açıdan ele almayı zorunlu kılar. Bundan dolayı, temel olarak göç, “belirli zaman veya mekândaki hareketlilik” anlamına gelse de, farklı bakış açılarıyla farklı tanımlamalara maruz kalmış; coğrafyacılar, antropologlar, sosyologlar, ekonomistler ve diğer bazı çevrelerce ele alınmıştır (Taşcı, 2009). Belli bir mekan üzerinde gerçekleştiği ve çevreyi etkilediği için göç coğrafidir, hem ayrılan yerde hem de gidilen yerde nüfus yapısını etkilediği için demografiktir, nüfustaki yer değiştirmeler mekanlar arasındaki ekonomik dengesizliklere yol açtığından ekonomiktir; devletlerin ülkeden çıkan ya da ülkeye giren göçmen ve mültecileri kontrol etme ya da sınırlama ihtiyacı duyduğu için siyasidir; göçmenlerin gittikleri yeri terk etmesinde rol oynayan güdüler ve gittikleri yerdeki ev sahibi topluma uyum sağlama sorunlarının incelenmesi nedeniyle sosyal psikolojiyle de ilgilidir ve yine hem çıkış hem varış yerlerindeki toplumsal yapı ve kültürel sistemler göç olgusundan etkilendiği için sosyolojiktir (Tümertekin ve Özgüç, 2015). Bu yüzden göç olgusunu birçok bilimi birden ilgilendiren disiplinler arası evrensel bir olay olarak algılamak doğru bir yaklaşım olacaktır.

Göç, istendik olma ya da olmama durumu, mesafe, mekan, süreklilik, göçün yönü ve göç olayına yol açan nedenlere göre farklı isimlerle tanımlanmaktadır (Özdemir, 2012; Aksoy, 2012; Koçak ve Terzi, 2012; Yılmaz, 2014; Tümertekin ve Özgüç, 2015). Örneğin göç bir mecburiyet neticesinde yapılıyorsa zorunlu göç, bir mecburiyet söz konusu değilse isteğe bağlı göç olarak adlandırılmaktadır. Göç bir ülke sınırları içerisinde yapılıyorsa iç göç, siyasi sınırlar geçilerek yapılıyorsa dış göç veya uluslararası göç olarak adlandırılmaktadır. Göçün oluşmasında etkili olan faktörler ise çekici ve itici faktörler olarak sınıflandırılır. Örneğin, günümüzde Suriye’de yaşanan savaş nedeniyle insanlar başka ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Burada savaş bir itici faktördür. 1960’lı yıllarda Türkiye’den Avrupa’ya yapılan göçlerde ise Avrupa ülkelerindeki iş imkanları ise çekici faktördür. Göçlerin sürekliliğine ilişkin yapılan tanımlamada, geçicilik ya da devamlılık durumu dikkate alınmaktadır. BM göre bir yer değiştirme hareketinin, göç kabul edilebilmesi için gidilen sürenin 6 aydan az olmaması gerekir. Ancak geçici göç olarak kabul edilen, mevsimlik göçler de bu durumdan farklı olarak, hayvancılık veya tarımsal faaliyetlere dayalı sürekli bir yer değiştirme hareketi söz konusudur. Devamlı göçler, bulunulan yerin, başka bir yere yerleşmek üzere tamamen terk edilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Göç, neredeyse insanın varoluşundan bu yana süreklilik arz eden, katılabanı, başlangıç ve bitiş noktası olan ve mekan üzerinde gerçekleşen bir süreçtir. Her ne kadar katılabanı, başlangıç ve bitiş noktaları değişiyor olsa da bilimsel bulgular, Afrika kıtasında başlayan insanın hayat hikayesindeki göç olgusunun, insanın dünyanın diğer ekümen sahalarına yayılması şeklinde devam ettiğini göstermektedir. Bu yayılıştaki etken olan faktör bazen insanların daha iyi bir hayat arayışı, bazen de yaşadığı yerde devam ettirdiği hayatının başka bir etken tarafından yaşanılmaz hale getirilmesi olmuştur. Sebebi ve şekli her ne olursa olsun değişmeyen tek şey göçe katılan insanların, göçün yaşandığı mekanların ve göçe katılmamış olsa da bu mekanlarda yaşayan diğer insanların bu süreçten etkileniyor olmasıdır.

Günümüzdeki göç, temel faktörler benzer olsa da insanın varoluşundan itibaren başlayıp dünyanın diğer ekümen sahalarına yayılması şeklinde devam eden göçten biraz farklılaşmıştır. Bugün gelişen teknolojiyle birlikte neredeyse yerleşilebilir alanların tamamı bilinmekte ve bütün kara ve deniz alanları devletler tarafından sahiplenilmektedir. Dolayısıyla bugün insanların dünyaya ilk yayılışında yaşanan yeni ve sahipsiz bir alana göç etme gibi bir durumları yoktur. Göç edilen her mekanın siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda bir sahibi vardır. Göçün bitiş noktasında göçe katılan kişi için mekanın sahipleri, mekanın sahipleri için göçle gelen kişi yabancıdır. İki yabancı grup (siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler açısından) için bir arada yaşamının bazen sonuçları çatışmaya varan zorlukları vardır. Örneğin Amerika kıtasına ilk gelen insanlar için göçmen ve yerli diye bir kavram herhalde kullanılmıyordu. Kıtaya gelenler başka insanlarla çatışmak zorunda da değillerdi. Fakat Avrupalılar 15. yüzyılda Amerika kıtasına vardıklarında artık orada yerliler vardı ve birinin diğerine üstünlük sağlaması için çatışma yaşandı. Günümüzde ise her iki olay geçmişte kaldı. Şimdi Amerika Birleşik Devletleri için göçmenler baş edilmesi gereken önemli bir sorunu oluşturmaktadırlar. Göç olgusunda yaşanan bu değişim göçün insanlar üzerindeki etki çeşidini de arttırdı. Başka bir ifadeyle günümüzde göç eskisinden daha karmaşık bir hal aldı.

Türkiye gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta geçmişten bugüne göç olaylarının en çok yaşandığı ülkelerden biridir. Bu özellik Türkiye’nin coğrafi konumunun bir sonucudur. Tarihin ilk çağlarından bu yana bu coğrafyaya göçle gelenler olduğu gibi, bu coğrafyadan göç etmek zorunda olanlarda çok olmuştur. Yine coğrafi konumun bir sonucu olarak Türkiye başka bir coğrafyadan başlayıp yine başka bir coğrafyaya doğru göç edenlerinde en önemli geçiş güzergahlarından biridir. Bugün Türkiye’ye yönelik göçlerin yeni yüzünü ise yasadışı göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, üniversite

öğrencileri ve Kuzey Avrupalıların turizm yörelerine yönelik göçleri oluşturmaktadır (Südaş, 2005, s. 31; Aksoy, 2012, s. 297). Bu durumun en canlı örneğini Suriye'den başlayıp Türkiye'de sonlanan ya da Avrupa'ya devam eden göç hareketinde görmekteyiz. Bu süreçte göçmenlerin, bir ülkeden diğerine göç hareketi başlangıçta tek yönlü gibi görünse de aslında siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, demografik dönüşleri göz önünde bulundurulduğunda, göçmenlerin ülkelerine aktardıkları ya da geri dönüşte beraberlerinde getirdikleri yeni alışkanlıklar, beceriler, tutum ve davranış değişiklikleri söz konusudur. Bu nedenle bir ülkenin bugünkü yapısını anlamada ve anlamlandırmada tarihi süreçte buraya yapılan göçleri ve sonrasında yaşananları iyi analiz edip anlamak gerekir. Örneğin bu günkü Amerika kıtasını anlayabilmenin yolu (örneğin, konuşulan dilleri) kıtanın keşfinden sonra buraya yapılan göçleri ve sonrasında yaşananları iyi bilmekle mümkündür. Zira göç esnasında yaşananlar folklorun, edebiyatın, sanatın konusu olmuştur. Yine içeriğinde göçün konu edildiği şarkı ve türkü sözleri, edebi metinleri de doğru anlamının yolu yaşanan göç olaylarını bilmekten geçer.

Geçmişte ve bugün yaşanan göçleri, insan- mekan bağlamında, sebep, süreç ve sonuçları ile bilmek bu günkü dünyayı anlamamıza yardımcı olacaktır. Ülkeler eğitim sistemlerinde öğretim programları ile gelecek nesli oluşturacak öğrencileri hazırlamayı amaçlar. Göç belli bir mekanda gerçekleştiği, çevreye etkileri ve nüfusla ilgili olması nedeniyle ülke eğitim sisteminde, coğrafya öğretim programlarında ele alınıp, programda ifadesini bulan temel felsefi yaklaşıma ve öğrenme kuramlarına uygun olarak hazırlanmış ders kitaplarına konu edilir. Ders kitapları bir toplumun kendi çocuklarını geleceğe hazırlamak için, aktarmak istediği ve resmen kabul görmüş olan bilgileri içerir. Böylece eğitim sisteminde ortaya konan ülke hedeflerine ulaşma konusunda etkili bir işlev üstlenirler. Bu özellikleriyle de toplumun siyasal ve toplumsal normlarını bireylerinin belleklerine kazımaya çalışırlar. Coğrafya ve tarih ders kitapları aracılığıyla toplumlar köklerini, belirli bir yerde niçin ve nasıl yaşadığını, bu yerin nasıl tanımlanıp nitelendirilebileceğini, başka bir deyişle kim olduklarını açıklamaya çalışır (Pingel, 2003, s.1'den akt., Aslan, 2010). Bu anlamda coğrafya öğretim programı ve ders kitaplarında göç olgusunun nasıl ve hangi yönleriyle ele alındığını ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada öncelikle coğrafya öğretim programı daha sonra da ders kitapların da göç olgusu incelenmiştir. Yapılan çalışmanın konunun öğretimine ilişkin alan yazınına ve program yapıcılara önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma var olan bir durumu tespit etmeyi amaçladığından betimsel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri doküman incelemesi tekniği kullanılarak toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada veri toplamak amacıyla, 2015-2016 eğitim öğretim yılında Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından belirlenen komisyonlar tarafından hazırlanmış onaylanmış ve Türkiye'de lise düzeyinde öğretimi yapılan Coğrafya dersi öğretim programı (MEB, 2015 ve 2017 taslak program) ve ders kitapları (Tablo 1) doküman inceleme tekniğine uygun olarak taranmıştır.

Tablo 1: Araştırmada incelenen ortaöğretim coğrafya ders kitapları

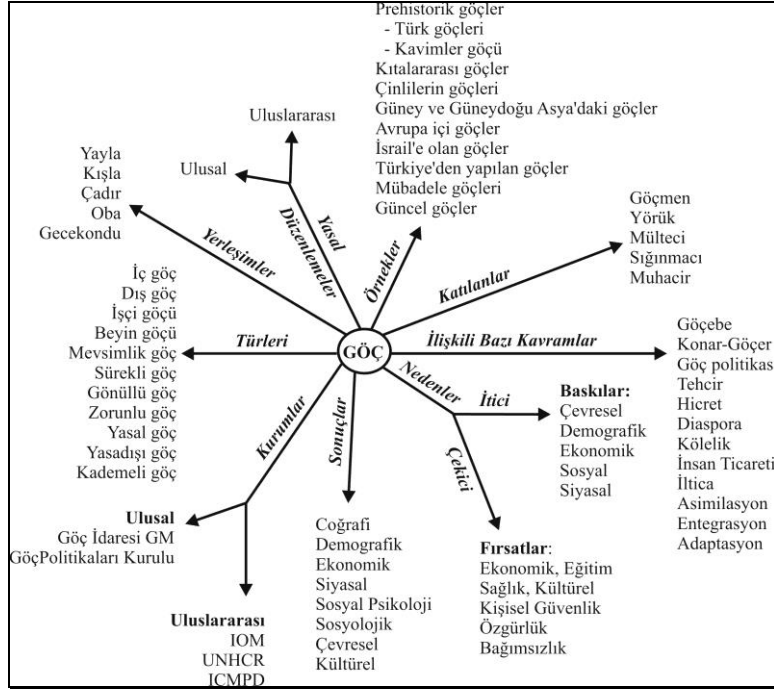
Ders Kitabı Adı	Yayın yılı	Yazar	Yayınevi
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 9	2015	Komisyon	MEB
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 10	2015	Komisyon	MEB
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 11	2015	Komisyon	MEB
Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 12	2015	*	MEB

*Abdulcebbar GÜLTEPE, Burhan GÜNCEGÖRÜ, Abdullah PURAL, Ahmet AYDIN, Hacı Murat GÖRER, Belgin TUROĞLU, Sunay KILIÇARSLAN, Demet YILDIRIM, Sema ZEYTÇİOĞLU, Abdullah ASLAN

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama işlemine başlamadan önce ilgili alan yazın incelenerek göç kavram haritası (Şekil 1) oluşturulmuştur. Dokümanların incelenmesinde "göç" kavramının kendisi ve göç kavram haritasında geçen "alt kavramlar" aranacak kelimeler olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda coğrafya dersi öğretim programları ve ders kitapları taranmıştır. İlgili kavramların geçtiği yerler tespit edilmiştir.

Verilerin analizinde göç kavram haritasında kullanılan bağlaçlar (Nedenler, Sonuçlar, Kurumlar, Türler, Yasal düzenlemeler, Örnekler, Katılanlar, Yerleşimler ve İlişkili Kavramlar) tema olarak kabul edilmiştir. Her bir temanın program yapısında ve ders kitabında nasıl ele alındığı açıklanmıştır. Böylelikle göç olgusuna ilişkin kavramlara, coğrafya öğretim programlarında ve ders kitapları içeriğinde hangi yönüyle ve nasıl yer verildiği bulgularında açıklanmıştır.

Şekil 1: Göç kavram haritası

BULGULAR VE YORUMLAR

Coğrafya Öğretim Programında Göç Olgusu

2005 yılında hazırlanan Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın 2011 yılında revize edilmiş son halinde (MEB, 2011), göç kavramına Beşeri Sistemler Öğrenme Alanında (10 ve 12. Sınıflar) ve Mekansal Bir Sentez: Türkiye Öğrenme Alanında (10. Sınıf); toplamda 4 kazanımda yer verilmiştir.

Beşeri sistemler öğrenme alanındaki kazanımlar;

B.10.6. Tarihi metinler, belgeler ve haritalardan yararlanarak dünyadaki göçlerin nedenleri ve sonuçları hakkında çıkarımlarda bulunur (Açıklama:!] Tarihteki önemli Türk göçlerinin sebeplerine değinilir).

B.10.7. Örnek incelemeler yoluyla göçün mekânsal etkilerini analiz eder.

B.12.3. Şehirleşme, göç ve sanayileşme olgularını birbirleriyle olan ilişkileri ve toplumsal etkileri açısından yorumlar.

Mekansal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanındaki kazanım;

C.10.18. Türkiye'deki göçlerin sebep ve sonuçlarını coğrafi açıdan sorgular.

Kazanımlardan anlaşılan 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı, göçün sebep ve sonuçları ile göç türleri ve örnekleri üzerine odaklanmıştır. Göçün mekânsal ve toplumsal etkileri üzerine özellikle vurgu yapılmıştır. Mevcut haliyle kazanımlarda göçle ilgili ulusal ve uluslararası kurumlar ve yasal düzenlemeler ve yerleşimlerle ilgili içerik görülmemektedir. Göçle ilişkili önemli bazı kavramlar (mülteci, sığınmacı, diaspora gibi) yine kazanımlar içerisinde yer almamıştır. Bu haliyle göç konusuna ilişkin yazılmış kazanımlarda eksiklik olduğu söylenebilir.

2017 yılında hazırlanan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2017-2018 öğretim yılından itibaren 9. Sınıflardan başlayarak uygulanacağı açıklanan 2017 Coğrafya Dersi Taslak Programının göç içeriği de incelenmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre kazanımlar düzeyinde fazla bir değişiklik yapılmadığı görülmüştür. Şöyle ki;

2005 programında B.10.6. kazanımı 2017 taslak programında 10.2.5. kazanımı olarak aynen yazılmıştır. Açıklama kısmına ek olarak "b. Güncel mülteci göçlerine yer verilir" ibaresi eklenmiştir.

2005 programında C.10.18. kazanımı 2017 taslak programında 10.2.9. kazanımı olarak "Türkiye'deki göçleri sebep ve sonuçlarını açıdan değerlendirir" şeklinde yazılmıştır. Kazanıma; "a. Cumhuriyetten günümüze gerçekleşen iç ve dış göçlerin ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerine yer verilir. b. Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan topluluklara karşı saygılı, hoş görülü ve paylaşımcı bir tutum sergilemenin gerekliliği vurgulanır" şeklinde iki açıklama eklenmiştir.

2005 programında B.10.7. kazanımı 2017 taslak programında 10.2.10. kazanımı olarak "Göçün mekânsal etkilerini, Türkiye'den örneklerle açıklar" şeklinde yazılmıştır.

2005 programında B.12.3. kazanımı 2017 taslak programında 12.2.12. kazanımı olarak "Şehirleşme, göç ve sanayileşme ilişkisini toplumsal etkileri açısından yorumlar." şeklinde yazılmıştır. Bu durum yeni yazılan taslak programın eski programdan farklı olarak güncel göçler ve bunların Türkiye'ye etkileri, göçle ilişkili uluslararası sorunları ifade etmek için kullanılan "mülteci ve sığınmacı" kavramlarının ders kitaplarına girebileceğini göstermektedir. 2017 taslak programda 10. 2. 9. kazanımının "b" açıklaması kitap içeriğine göçün sosyal psikolojik etkilerinin de açık bir şekilde girmesi olarak değerlendirilebilir. Bu haliyle 2005 programına nazaran 2017 programının içeriği biraz daha genişletilmiş gibi görünse de göç gibi önemli bir olgunun tam ve teferruatlı bir şekilde programa yansıtılmadığı açıktır.

Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarında Göç Olgusu

Ortaöğretim coğrafya ders kitapları içeriğinde göç kavramı, 10. sınıf düzeyinde "Beşeri Sistemler" öğrenme alanında nüfus konuları ile birlikte; "Mekansal Bir Sentez: Türkiye" öğrenme alanı içerisinde Türkiye'de Göç konusu başlığın altında işlenmiştir. Diğer sınıf düzeylerinde de göçle ilgili konulara az da olsa yer verilmiştir. Olgusu olarak "Göç" coğrafya ders kitaplarında bütün sınıf düzeylerinde farklı temalarda kullanılmıştır.

Katılanlar: Coğrafya ders kitaplarında göçe katılanları tanımlamak için daha çok "göçmen ve göçebe" kavramları kullanılmıştır. "Organize suç örgütlerinin başta uyuşturucu madde kaçakçılığı olmak üzere, göçmen, tarihî eser,... kaçakçılığı gibi tipik faaliyet alanlarına son yıllarda,... çeşitli bilişim suçları da eklenmiştir." (sınıf 10, s. 46). "Göçebe yörüklerin sürdürdüğü bu tür hayvancılık,..." (sınıf 10, s. 154). Türk Dil Kurumu "Göçmen" kelimesini, kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile, topluluk), muhacir, sıcak iklimli ülkelere giden (hayvan) olarak tanımlamıştır. Kelimenin İngilizce karşılığını "emigrant" ve "immigrant" olarak vermiştir. Coğrafya Terimleri Sözlüğünde (İzmir, 1992) göçmen, "Kendi öz yurdundan geçim yüzünden, ya da siyasi sebeplerden ötürü başka bir ülkeye, bir yere göç eden, orada yerleşen kimse" şeklinde tanımlanmıştır. Ders kitaplarında insanlar ve kuşlar için "göçmen" kavramı doğru olarak kullanılmıştır. Alan yazında göçe katılanları ifade etmek için bu kavramların dışında "Mülteci, Sığınmacı, Muhacir, Yörük" kavramları da kullanılmaktadır. Yörük kavramı Anadolu Türklüğüne ait bir kavramdır ve ders kitabında iki yerde doğru olarak kullanılmıştır. Diğer kavramların ders kitaplarında kullanılmaması önemli bir eksikliklerdir. Çünkü hem Türkiye'nin bulunduğu coğrafya hem de bütün dünyanın göçle ilgili yaşadığı temel sorun ifade edilirken "mülteci sorunu" ifadesi kullanılmaktadır. Bununla birlikte kullanılan diğer kavram ise "sığınmacı"dır.

Göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları aynı durumu ifade ediyor gibi görünse de sahip oldukları statü ve özellikler bakımında farklılıkları söz konusudur. Göçmen, genellikle ekonomik veya içinde bulunduğu koşullardan memnun olmaması nedeniyle ülkesini gönüllü bir biçimde terk ederek başka ülkeye yasal veya yasal olmayan yollardan giren kimselerdir (Demirhan ve Aslan, 2015). Mülteci ise "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıslardır" (BMMYK ve İçişleri Bakanlığı, 2005.s.59 akt. Demirhan ve Aslan, 2015). Sığınmacıları mültecilerden ayıran özellik ise benzer sebeplerden dolayı ülkelerini terk etmiş fakat vardıkları ülkeler tarafından henüz mülteci statüsü verilmemiş olmalarıdır (Barkın, 2014).

Muhacir ise Türkiye açısından önemli bir kavramdır. Özellikle Osmanlı imparatorluğunun son döneminde Balkanlardan Türkiye'ye göç edenlere verilen ortak bir isimdir. Aynı zamanda İslam tarihinde önemli bir yer tutan hicret hadisesinde Mekke'den Medine'ye göç edenler için kullanılan bir isim olması bu terimin ders kitabı içeriğinde göç konusu işlenirken kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Nedenler: Göç nedenleri itici (Baskılar: çevresel, demografik, ekonomik, sosyal, siyasal) ve çekici (Fırsatlar: ekonomik, eğitim, sağlık, kültürel, kişisel güvenlik, özgürlük, bağımsızlık) faktörler olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Coğrafya ders kitaplarında her iki gruba da örnekler verilmiştir. Hem genel anlamda göç konusu işlenirken hem de Türkiye'deki göçlerin içeriğini oluşturduğu sınıf düzeyi ve bölümlerde örneklendirmeler yapılmıştır.

Sonuçlar: Göçün olumlu ve olumsuz sonuçları vardır. Bu sonuçlar hem göç veren hem de göç alan mekanda görüldüğü gibi, göçe katılanlarla birlikte göç alan ve veren mekanlarda yaşayanlar üzerinde de etkilidir. Göçün "coğrafik, demografik, ekonomik, siyasi, sosyal psikolojik, sosyolojik, çevresel ve kültürel" sonuçlarının çoğunu coğrafya ders kitaplarının içeriğinde görmek mümkündür. Fakat bunların ağırlığı farklıdır. Örneğin göç veren mekanlarda yaşanan mekânsal değişiklikler vurgulanırken geride kalan birey ve toplumlar açısından yaşanan sonuçlardan yeteri kadar bahsedilmediği görülmektedir. Aynı şekilde göçün sosyal psikolojik sonuçları ders kitaplarında göz ardı edilmiştir. Halbuki göçün neticesinde parçalanmış aileler, kültürel uyumsuzluklar neticesinde ortaya çıkan sorunlar göçe katılan ve göç alan

mekanlarda yaşayanlar açısından oldukça önemlidir. Bunların ders kitabına yansıtılarak bu dersi alan öğrencilerin farkındalık ve duyarlılıkları artırılmalıdır.

Göçün önemli sonuçlarından biride kültürler arası etkileşimdir. Örneğin Orta Asya'dan göç ederek dünyanın değişik yerlerine yapılan Türk Göçleri ile Türkler, bir taraftan Çin kültürü ile temas ederken, diğer taraftan Batı kültürü ile, başka bir yerde Arap veya İran kültürü ile etkileşime girmiştir (Sezer, 2011). Dolayısıyla göç Diğer medeniyet ve kültürleri tanıma imkanı sunmuştur. Başka bir örnek, işçi göçü kapsamında Avrupa'ya giden Türkler hem Avrupa'ya Türk kültürünü götürürken dönüşte de Avrupa kültürünün bazı özelliklerini Türkiye'ye getirmişlerdir. Göçün kültürel boyutuna ilişkin içerik ne yazık ki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının göç konusu içeriğine de girememiştir (Sezer ve İnesi, 2016). Göç ve kültürel etkileşime göç konusu işlenirken mutlaka değinilmelidir.

Göçün en önemli sosyal ve sosyal psikolojik sonuçları arasında bir mekana göçle varanlar açısından adaptasyon, sosyal ve siyasi açıdan entegrasyon, hem göçle varanlar hem de varılan yerdeki insanlar açısından asimilasyon sorunu bu mekanda sürdürülebilir uyum açısından üzerinde titizlikle durulması gereken hususlardır. Göç olayının gerçekleştiği her yer de bu üç sorunun yaşandığı bilinmektedir. Örneğin Amerika ve Avustralya'ya yapılan göçler neticesinde buralarda yaşayan insanların varanlar tarafından asimile edilmiş oldukları gerçeği ders kitaplarında yer almalıdır.

Son yıllarda Türkiye yakın ve uzak çevresinden çok göç almaktadır. Göçle gelenlerin vardıkları mekana adaptasyonları veya entegrasyonlarında göç alan mekandaki insanların bu konudaki bilgi ve bilinçleri önemli katkı sağlayacaktır. Göçün bu yönüne ilişkin bilgilere ders kitaplarında yer verilmesi doğru olacaktır.

Türleri: Alan yazında göç türlerine ilişkin on bir farklı kavram kullanılmıştır. Bunlar; iç göç, dış göç, işçi göçü, beyin göçü, mevsimlik göç, sürekli göç, gönüllü göç, zorunlu göç, yasal göç, yasadışı göç ve kademeli göç olarak isimlendirilmiştir. Coğrafya ders kitaplarında " yasal göç, yasadışı göç ve kademeli göç "türlerinden bahsedilmemiştir. Göç olayında çıkış ülkesi ile varış ülkesi arasında araya giren fırsatlar veya engeller nedeniyle göçe ara verilip engel veya fırsatın bitmesi durumunda tekrar sürdürülmesi kademeli göç olarak isimlendirilmektedir (Tümertekin ve Özgüç; 2015, s. 297). Türkiye özellikle doğu ve güneyindeki ülkelerden Avrupa ve Amerika'ya gitmek isteyenlerin en önemli ara duraklarından biridir. Dolayısıyla Türkiye'yi ilgilendiren göç tanımlamasıdır. Göç türü olarak ders kitaplarında yer almalıdır.

Dış göç söz konusu olduğunda gerçekleşen nüfus hareketinin yasal mı? yoksa yasadışı mı gerçekleştiği önem arz etmektedir. Örneğin ikinci dünya savaşı sonrası Avrupa'da duyulan işgücü ihtiyacını karşılamak için Almanya ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalarla yapılan göç yasal göç olarak tanımlanırken, günümüzde Türkiye'deki Suriyelilerin herhangi bir anlaşma veya izin olmaksızın Avrupa ülkelerine kaçak yollarla gitmeleri yasadışı göç olarak adlandırılabilir. Her iki durumda göç katılanların vardıkları yerde karşılaşacakları olaylar farklı olacaktır. Aynı zamanda göçün ortaya çıkaracağı sonuçlarda farklılaşacaktır.

Örnekler: Göç, insanlık tarihinin her döneminde yaşanmıştır. Fakat bunların bazıları diğerlerine nazaran çok daha geniş coğrafyalarda etkili olmuştur. Dolayısıyla daha geniş kitleleri etkilemiştir. Bugün dünya coğrafyasının sosyal, siyasi, ekonomik, demografik, görünüşünü anlayabilmenin yolu geçmişte yaşanan göçleri iyi bilmekle mümkündür. Örneğin İspanyolcanın dünyada konuşulan en yaygın diller arasında üçüncü sırada olmasını ve Güney Amerika'da pek çok ülkenin resmi dili olmasını anlayabilmek için kıtalararası göçleri bilmek gerekir. Başka bir ifadeyle Amerika kıtasının keşfinden sonra Avrupa'dan Amerika kıtasına yapılan göçleri bilmeden Arjantin, Şili, Bolivya gibi pek çok ülkede İspanyolcanın resmi dil olmasını anlamak mümkün değildir. Bu nedenle coğrafya ders kitaplarında Dünyayı geçmişte ve bugün etkileyen göçlere yer verilmesi gerekmektedir.

Coğrafya ders kitapları incelendiğinde verilen göç örnekleri sırasıyla aşağıda listelenmiştir.

- Türklerin Orta Asya'dan göçleri
- Kavimler göçü
- Yeni Dünya'ya göçler (Avrupa'dan Amerika'ya yapılanlar)
- Mübadele Göçleri
- Türkiye'ye ve Türkiye'den yapılan göçler

Bu içerik insanlığın Afrika'dan başlayıp Dünya'ya yayılışı esnasında yaşadığı göç olayını anlatmaya yetecek düzeyde değildir. Orta Asya'dan başlayıp kuzeye, güneye, doğuya ve batıya doğru yapılan Türk göçleri ve bunun devamında gelen kavimler göçü genel bir çerçevede işlenmiştir. Mübadele göçü Türkiye örneğinde, kıtalararası göçler ise Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçler örneğinde eksikte olsa işlenmiştir.

Kitabın Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçlerin anlatıldığı bölümü okunduğunda kuzey Amerika'ya sadece İngiliz ve Fransızların, Güney Amerika'ya ise sadece İspanyolların göç ettiği anlaşılmaktadır. Halbuki diğer Avrupalı toplumlar da

Amerika kıtasına aynı ya da sonraki dönemlerde göç etmişler ve buradaki demografik, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik hayatın şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Kıtalararası göçlerden Afrika'dan Amerika ve Avrupa'ya yapılan göçler ders kitabı içerisinde hiç yer almamıştır. Halbuki Afrika Kıtasından özellikle Amerika'ya yapılan göçler oldukça önemlidir. Çoğu köle ticareti şeklinde gerçekleşen bu göç olayı Amerika kıtasının sosyolojik yapısını anlamak için mutlaka ders kitaplarında yer alması gerekmektedir. Yine Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan göçler göçün dünya coğrafyasına olan etkisini anlamak açısından çok önemlidir. Avrupalıların Avustralya kıtasının yerlilerine, Avrupalıların Amerika yerlilerine, Avrupa ve Amerikalıların Afrika kıtasının yerlilerine uygulamış olduğu asimilasyon süreci göç olayı ile birlikte coğrafya ders kitaplarında mutlaka yer almalıdır.

Ders kitaplarına giremeyen diğer belli başlı bazı göçler ise, Çinlilerin göçleri, Güney ve Güneydoğu Asya'daki göçler, Avrupa içi göçler ve İsrail'e olan göçlerdir. Sayılan bu göçler, günümüz dünya coğrafyasının başta demografik olmak üzere pek çok özelliğini şekillendirmiştir. Coğrafya ders kitaplarının bir diğer eksikliği ise güncel göçleri içermiyor olmasıdır. Türkiye ve yakın çevresi son yıllarda göç olayının en hızlı yaşandığı coğrafyadır. Türkiye başta Irak ve Suriye olmak üzere Güney ve Doğusundaki ülkelerden hatta Afrika'dan göç almaktadır. Bu göçlerin bir kısmı kademeli göç içerisinde değerlendirilebilir. Özellikle Suriye iç savaşının başlaması ile birlikte sayıları milyonlarla ifade edilen Suriyeli Türkiye'ye, bir kısmı da Türkiye üzerinden Avrupa'ya göç etmiştir. Bu esnada çok ciddi travmalar yaşanmıştır. Yasal olmayan yolları kullanan pek çok Suriyeli Ege denizinde hayatını kaybetmiştir. Yine son yıllarda Afrika'dan Avrupa'ya geçmeye çalışan binlerce insan Ak denizde hayatını kaybetmiştir ve kaybetmeye devam etmektedir. 2015 yılı basımı olan kitapların son 10 yılda yaşanan göçleri içeriğine almamış olması güncellik ilkesi açısından önemli bir eksikliklerdir.

Kurumlar: Göç bütün dünya ülkelerini ulusal ve uluslararası düzeyde ilgilendiren bir sorundur. Bu sorunla ilgilenen ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren kurumlar vardır. Nasıl Türkiye'deki madenlerle ilgili bir içerik düzenlenirken Maden Tetkik ve Arama genel Müdürlüğü zikrediliyorsa, ders kitabında göçün yer aldığı içerikte konuyla ilgilenen kurumlarında zikredilmesi elzemdir. İncelenen ders kitaplarında ne ulusal (*Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Göç Politikaları Kurulu gibi*) ne de uluslararası düzeydeki (*IOM; Uluslararası Göç Örgütü, UNHCR; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, ICMPD; Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi gibi*) kurumlardan bahsedilmemiş olması üzerinde durulması gereken önemli eksikliklerden bir diğeridir.

Yasal Düzenlemeler: Dış göç söz konusu olduğunda insanların bir siyasi sınırı aşarak başka bir siyasi üniteye geçmiş olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu sonuç da en az iki siyasi yapıyı yani devleti ya da bireyi/topluluğu ait olmadıkları yeni bir siyasi yapı ile yani devletle karşı karşıya getiren bir soruna dönüşmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan sorunun çözümü için bütün devletlerin ve birey/toplulukların ortak kabul edecekleri ve sorunun çözümünde uyacakları yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Uluslararası düzeyde göçle ilgili en geniş boyutlu sözleşme 1951'de Cenevre'de imzalanan *Birleşmiş Milletler Mülteci Hakları Sözleşmesi*'dir. Bunun dışında *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, tüm göçmen işçilerin aile fertlerinin haklarının korunmasına dair uluslararası sözleşme, Göçmen işçinin hukuki statüsü hakkında Avrupa sözleşmesi, Mültecilerin hukuki durumuna ilişkin sözleşme, Avrupa konseyi insan ticaretine karşı eylem sözleşmesi (Göç İdaresi, 2017;) uluslararası yasal düzenlemeler arasında sayılabilir. Bunların dışında Afrika'daki mülteci sorunlarının özel yönlerini düzenleyen *Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Sözleşmesi*, *Latin Amerika Hükümetlerinin imzaladığı Cartagena Deklarasyonu* (Demirhan ve Aslan, 2015) yine uluslararası boyutta yapılan sözleşmelerdir.

Ulusal Düzeyde bugün göçle ilgili yasal düzenlemeleri İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü koordine etmektedir. Türkiye'de *göçmenler, mülteciler ve sığınmacılarla ilgili ilk genel düzenleyici belge, 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanunudur. Kanun, Türkiye'ye yönelik sığınma ve göç hareketleri ile ülkemize gelenlerin ülke içinde iskânlarını düzenlemektedir. 2006 yılında 2510 sayılı Kanunun yerini 5543 sayılı aynı kanun almıştır* (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017). Türkiye 1951 tarihli Cenevre sözleşmesini coğrafi alan sınırlaması şartı ile 1961 yılında 359 sayılı kanunla kabul etmiştir. 1994'te iltica yönetmeliği, 2005 yılında iltica ve göç ulusal eylem planı gibi yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunların dışında pasaport kanunu, yabancıların Türkiye'de ikametlerini düzenleyen kanun gibi pek çok yasal düzenleme bulunmaktadır (Demirhan ve Aslan, 2015).

Göçle ilgili ulusal ve uluslararası düzeydeki bu yasal düzenlemelerin hiç birisinin Göç konusunun işlendiği coğrafya ders kitaplarında yer almamış olması coğrafya dersi öğretim programında ifade edilen genel amaçlarla da uyumsuzdur.

Yerleşimler: Göç kendine özgü bir yerleşim tarzını da ortaya çıkarmıştır. Bu tarz yerleşimin kuruluş biçimi ve meskenlerinde kendini göstermektedir. Göç kavramının yerleşimler bağlacındaki alt kavramların (Yayla, kışla, oba, çadır, gecekondu) ders kitaplarında kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan oba hem insanların oluşturduğu bir grubu (birbirine akrabalık bağları ile bağlı olan aileler) hem barınağı (Birkaç bölmeli çadır) hem de yerleşilen mekanı tanımlamak için Türk kültür coğrafyasında farklı kullanımları olması nedeniyle tartışmalı bir kavramdır. (Doğanay, 2014;377-395). Oba kavramı, 10. Sınıf ders kitabında Türkiye'de yerleşmelerin anlatıldığı bölümde (s: 154) "göçebe

çobanların çadırlarından oluşan yerleşmeler” şeklinde tanımlanmıştır. Aynı kitabın sözlük kısmında ise *“Doğu Anadolu’da yaygın olarak görülen geçici kır yerleşmesi”* şeklinde tanımlanmıştır. İki tanım arazında anlam bütünlüğü yoktur. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde *“Göçebelerin konak yeri”* olarak tanımlanmıştır. Coğrafya Terimleri Sözlüğünde (İzbirak, 1992) ise *“Her zaman birlikte konup göçen çadırların hepsine birden verilen ad. Böylece oba, hayvancılıkla geçinen göçebelerin bir süre için konakladıkları yer anlamına gelir.”* Son iki tanım dikkate alındığında ders kitabında yapılan tanımında bir eksiklik olduğu açıktır. Çadır ise *göç sürecinde göçe katılanların barınmaları için keçeden, kıldan, deriden, bezden yapılmış direklerle tutturulmuş bir barınma yeridir* (İzbirak, 1992). Gecekondu Türkiye’deki kırdan kente yaşanan göçün sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır. Göç neticesinde ortaya çıkan bir sorun tanımlamasında göç eden insanların vardıkları şehirde izinsiz olarak yaptıkları konutları ifade etmek için kullanılmıştır. Gecekondu tipi konutların bulunduğu semtlerde gece kondu semti olarak adlandırılmıştır.

İlgili Bazı Kavramlar: Göçün sebepleri, süreci ve sonuçları izah edilirken kullanılan bazı kavramların bilinmiş olması önemlidir. İlgili alan yazını dikkate alınarak hazırlanan göç kavram haritasında belirtilen bu kavramlardan ders kitaplarında yer alanlar *“Göçebe, konar-göçer, diaspora, kölelik, insan ticareti, göç politikası, iltica, hicret, tehcir, asimilasyon, entegrasyon, adaptasyon, çifte vatandaşlık”* dir.

Göç ana kavramı içerisinde *“göçebe”* önemli bir kavramdır. Çünkü ilim dünyası içerisinde Türklerin aslen göçebe bir kavim olduğu kanaati yaygındır. Kültür ve medeniyet konularında otorite kabul edilen Eflatun, İbn Haldun ve Toynbee *“göçebe”* kavramını medeni olmayan toplumları tanımlamak için kullanmışlardır. İbn Haldun, Toynbee ve Radloff Türkleri *“göçebe olarak tanımlamışlardır. Fakat Türk Kültürünün iki temel unsuru olan at ve demir aslı göçebe kültüründe mevcut değildir. Ayrıca bir kültürü sadece ekonomik faaliyetiyle tanımlamakta doğru değildir. (Kafesoğlu, 2000). Bu nedenle göç konusu işlenirken göçebe kavramı çok daha dikkatli kullanılmalıdır.*

Türk Dil Kurumunun Büyük Türkçe sözlüğünde göçebe kavramının tanımları şu şekilde yapılmıştır. Güncel Türkçe sözlükte sıfat olarak; *“Değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren, yerleşik olmayan (kimse veya topluluk), göçer, göçkün: “Karakaşanları, sürüleriyle dağ dağ dolaşan göçebe çobanlarıdır. “ -A. Haşim. 2. hay. b. Mevsimlere göre ülke veya yer değiştiren (hayvan)”. Coğrafya terimleri sözlüğünde; “Belli bir yerde kalmayıp hayvanlarıyla birlikte, geniş, sınırları belli bir yörede otlaktan otlağa dolaşmaya ya da toplayıcılık, avcılıkla uğraşıya dayalı yaşam biçimi sürdüren topluluk.”* olarak tanımlanmıştır. İngilizce karşılığı ise *“nomad”* yazılmıştır.

Coğrafya ders kitaplarında göçebe kavramı biri balıklar için (Sınıf 11, s. 213) olmak üzere sekiz defa (Sınıf 10, s. 3; Sınıf 11, s. 4; Sınıf 12, s. 11) kullanılmıştır. Hayvancılık faaliyeti ile birlikte göçebe kavramı 4 kez (Sınıf 10 ve 12’de göçebe hayvancılık, göçebe çoban, göçebe yörükler olarak) kullanılmıştır. Diğer üç kullanım ise 11. Sınıf ders kitabının Türk Kültürünü konu alan bölümündedir. Buradaki kullanımlar Türk Kültürünün Orta Asya’daki ilk dönemini göçebe olarak tanımlamaktadır. *“Türk kültürünün ilk dönemini oluşturan Orta Asya’da bozkır kültürünün temel simgelerinden olan atı çok iyi kullanmışlardır. Göçebe olarak çadırlarda yaşadıkları için hayatlarını devam ettirebilecek basit el sanatı örneği olan eşyalar yapmışlar ve kullanmışlardır. “ (Sınıf 11, s. 136).*

Coğrafya ders kitaplarında hem Türk kültürünün ilk dönemleri hem hayvancılıkla ilgili ekonomik faaliyet türü hem de yaşam alanlarından farklı bir yere yumurtlamaya giden balıklar için *“göçebe”* kavramının kullanılmış olması doğru değildir. Kafesoğlu’nun da (2000) ifade ettiği gibi, ilk dönem gibi bir ayrıma gidilerek Türk kültürü için *“göçebe”* ifadesinin kullanılması doğru değildir. Çünkü bir sosyoloji terimi olan göçebenin batı kültüründeki karşılığı *“nomad”*, Arap kültüründeki karşılığı ise *“bedevi”*dir. Her iki terimde Türk kültürünün bu dönemini kapsayacak bir anlatıma sahip değildir. Onun için bu konu içeriğinde göçebe kavramı kullanılmamalıdır.

Anadolu’da Yaylak ve kışlak arasında göç ederek hayvancılık faaliyetini yürüten Konar-Göçerlere *“göçebe”* denilmesi de yanlış bir kullanımdır. Çünkü bu faaliyeti yürütenlerin yazın yaylada hayvan otlatmalarına karşılık, kışlaklarında da küçük çaplıda olsa ziraat faaliyetiyle meşgul olmaları göçebe olmadıklarının bir kanıtıdır. Bu yaşam biçimi *“konar-göçer”* olarak adlandırılmaktadır (Tanaoğlu, 1954 ve Gökçe, 2000’den akt., Düzbakar, 2003). Bu yaşam biçimine sahip olanlarda *“Yörük”* olarak adlandırılmışlardır (Gündüz, 1997’den akt., Düzbakar, 2003). Balıklar, göçebe olamazlar. Çünkü göçebelik Türk Dil Kurumu sözlüğünün yapmış olduğu tanımlardan da anlaşılacağı gibi insanlarla ilgili bir sıfattır.

İlişkili bazı kavramlar bağlacında yer alan diğer kavramların (Göç Politikası, Tehcir, Hicret, Diaspora, Kölelik, İnsan Ticareti, İltica) ders kitaplarında kullanılmamış olması göç konusunun öğretiminde bu kitapların kifayetsiz olduklarını göstermektedir. Göçün geçmişten günümüze etkisi düşünüldüğünde tehcir Türkiye’nin uluslararası siyaseti düşünüldüğünde her dönem başını ağrıtan bir sorundur. Elbette tarih derslerinde bu konu ders içeriğinde yer almaktadır. Nihayetinde olayın bir göç hadisesi olması hasebiyle coğrafya dersi içeriğinde de yer laması özellikle gençliğin konuya ilişkin bilinçlenmesine katkı sağlayacaktır. Hicret olayı da aynı şekilde İslam tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. İslam peygamberi ve ona inananlar Mekke’den Medine’ye zorunlu olarak göç etmişlerdir. Zorunlu göçleri anlatırken değinilmesi faydalı olacaktır.

Kölelik ve insan ticareti geçmişte insanlığın yaşadığı en büyük suçlardan biridir. Hatta insan ticareti günümüzde halen daha devam etmektedir. Her iki olayda insanlığın yaşamış olduğu en ciddi travmalardır. Bu iki olayda ne yazık ki göç olayının bir boyutunu oluşturmaktadır. Lise öğrencilerinin göçün bu boyutlarını da öğrenmeye hakları vardır. Coğrafya dersi de bu öğrenmenin en iyi gerçekleştirileceği yerdir.

Diaspora göçmen dalgalarının açıklanmasında sık kullanılan kavramlardan birisidir. Geleneksel olarak diaspora, Babil sürgününden sonra Yahudilerin Filistin dışına dağılma ve yerleşmelerini tanımlamada kullanılan bir kavramken, günümüzde ülkelerinden uzakta çeşitli etnik azınlık gruplarının göç hareketlerini ve yerleştirilmelerini içine alacak şekilde genişletilmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2015; 297-301). Uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde diasporaların ne denli etkin oldukları herkes tarafından bilinmektedir. Örneğin, Ermeni diasporası Türkiye açısından önemli bir sorundur. Bu sorunla baş etmenin yolu sorunu bilmekle mümkündür. Dolayısıyla lise eğitiminde geleceğin Türkiye'sini inşa ederken gençlere diasporanın boyutunu ve gücünü öğretmek faydalı olacaktır. Özellikle modern diaspora düşünüldüğünde Avrupa'da yaşayan ve sayıları milyonla ifade edilen Türklerin aslında ülke için nasıl bir güç oluşturdukları gençlere fark ettirilmiş olacaktır.

Ülkeler arası göçün neticesinde ortaya çıkmış olan "çifte vatandaşlık" demografinin bir kavramı gibi görünse de siyasi ve sosyolojik boyutu göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Birden fazla ülkenin vatandaşı olmak başta seyahat özgürlüğü açısından bireyi doğrudan ilgilendirmektedir. Ekonomik ve kültür aktarımı yönü ise bireyi, toplumu hem de devleti ilgilendirmektedir. Çifte vatandaşlığın ne olduğu ve bireyi toplumu ve devletleri nasıl ilgilendirdiğinin coğrafya dersinde göç konusu ile birlikte verilmesi uygun olacaktır.

Asimilasyon, entegrasyon ve adaptasyon göçle aynı düzeyde ilişkili üç kavramdır. Göçe katılan bireyin bulunduğu ülkede yaşanan süreçlerdir. Geçmişten günümüze dünya göç tarihinde önemli örnekleri vardır. Kızılderililerin ve Aborijinlerin asimile edilmesi en iyi örneklerdendir.

Günümüzde nerdeyse göçten etkilenmeyen ülke yoktur. Bu nedenle her ülke göç olayına ilişkin politikalar geliştirmektedir. Geliştirilen bu politikaların ulusal ve uluslararası düzeyde dayandığı yasal düzenlemeler ve kurumlar vardır. Ülke içinde veya diğer ülkelerde göçle ilgili yaşananları doğru anlamının yolu ülkelerin göç politikalarını bilmekten geçer. Nasıl coğrafya dersinde nüfus konusu işlenirken konu içeriğinde ülkelerin nüfus politikalarına yer veriliyorsa, ülkelerin göç politikaları da konu içeriğine alınmalıdır.

SONUÇ

- Göç olgusu, coğrafya öğretim programları ve ders kitapları içeriğinde Türkiye merkezli düşünülmüştür. Uluslararası boyutu kapsamlı olarak yansıtılmamıştır.
- 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nda göç olgusuna ilişkin kazanımlar yetersizdir. 2017 taslak öğretim programında kazanımlara yeni eklemeler yapılmış olsa da, göçü bütün boyutları ile yansıtabilecek niteliğe ulaşamamıştır.
- Güncel göçler, coğrafya öğretim programı ve ders kitaplarında konu edilmemiştir. Halbuki Türkiye güncel göç hareketlerinin tam merkezinde yer almaktadır. Bir öğretim aracı olan coğrafya ders kitapları bu yönü ile öğretim ilkelerinden "güncellik ilkesine" uygun değildir.
- Göç olgusuyla doğrudan ilişkili olan bazı kavramlar (diaspora, kölelik, insan ticareti, göç politikası, iltica, hicret, tehcir, asimilasyon, entegrasyon, adaptasyon, çifte vatandaşlık) öğretim programı ve ders kitaplarına girememiştir. Ders kitaplarında "Göçebe" kavramı ise yanlış kullanılmıştır.
- Öğretim programları ve ders kitaplarında göçe katılanları tanımlamak için kullanılan "Sığınmacı", "Mülteci" ve "Muhacir" kavramlarının kullanılmamış olması önemli bir eksikliklerdir. Bununla birlikte, 2017 taslak programda kazanımlar içerisinde "Sığınmacı" ve "Mülteci" kavramlarının geçmiş olması önemlidir. Özellikle göçün uluslararası sorun olma boyutunu anlamının yolu bu kavramları bilmekten geçer.
- Göçle ilişkili kurumlardan ve yasal düzenlemelerden, coğrafya öğretim programlarında ve ders kitaplarında hiç bahsedilmemiştir. Özellikle 2017 Coğrafya Dersi Taslak Program içeriğinde bu konunun yer almaması önemli bir eksikliklerdir.
- Coğrafya öğretim programlarında göçün türleri içerisinde sayılabilecek olan "yasal ve yasal olmayan göç" kavramları göz ardı edilmiştir. Yeni programa uygun olarak yazılacak kitaplarda göçün bu türü de içerikte yer almalıdır.
- Coğrafya öğretim programı ve ders kitaplarında göç içeriği düşünüldüğünde güncel ve bilimsel bilgiler yönünden zayıf olduğu söylenebilir. Bu zayıflık öğretim program sorumluları ve ders kitabı bilimsel değerlendirmesini ve

kabulünü yapan kurumlarla da doğrudan ilgilidir. Bu içerikteki program ve ders kitabıyla, coğrafya öğrenimi gören öğrencilerin dünya coğrafyasındaki göç olgusuna ilişkin çıkarım yapmaları zor görünmektedir.

ÖNERİLER

- Türkiye dış göç olarak adlandırılan, bir ülke sınırı geçilerek başka bir ülkeye yapılan göçlerin önemli geçiş güzergahlarından biridir. Bu nedenle coğrafya dersi öğretim programında ve buna uygun yazılacak ders kitaplarında göç olgusunun uluslararası boyutuna daha geniş yer verilmelidir.
- Türkiye’de ve Dünya’da yaşanan güncel göç olayları ve buna bağlı ortaya çıkan yeni durumlar ders kitaplarına yansıtılmalıdır.
- Göç bütün dünya için ilgilenilmesi gerek bir sorundur. Bu nedenle gençlerin göçü bütün yönleri ile bilmesi önemlidir. Bir konuyu tam ve doğru olarak öğrenmenin yolu konu ile ilgili kavramları tam ve doğru olarak öğrenmekten geçer. Coğrafya dersini alan öğrencilerin göçü bütün yönleri ile tanıyabilmesi için göçle ilişkili bütün kavramların yeni programda ve yeni yazılacak coğrafya ders kitaplarında yer almasına ve doğru kullanımına dikkat edilmelidir.
- Öğrencilerin Türkiye’deki ya da diğer ülkelerdeki göçmen, sığınmacı veya mültecilerin hak ve hukuklarının ne olduğunu anlamak ve bu konuda fikir geliştirebilmek için mutlaka bu kurum ve yasal düzenlemelerden haberdar olması gerekmektedir. Bu konuda taslak öğretim programı sorumlularının, uygulamaya başlamadan önce kazanımlarda düzeltme ya da ekleme yapmaları ve ders kitapları içeriğine göçle ilişkili ulusal ve uluslararası kurum ve yasal düzenlemelerin girmesini sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 215-231.
- Askoç, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(5), 20.
- Barkın, E. (2014). 1951 tarihli mülteciliğin önlenmesi sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 72(1), 333-360.
- Demirhan, Y. & Aslan, S. (2015). Türkiye'nin sınır ötesi göç politikaları ve yönetimi. *Birey ve Toplum*, 5(9), 23-62.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Düzbakar, Ö. (2003). Hüdavendigar sancağında konar-göçerler. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 61-74.
- Göç İdaresi (2017). http://www.goc.gov.tr/icerik6/M%C3%BClteciler_409_546_549 adresinden edinilmiştir.
- Gökçe, T. (2000). *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gündüz, T. (1997). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulur Türkmenleri 1540-1640"*. Ankara: Bilge Yayınları.
- İzberak, R. (1992). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Pingel, F. (2003). *Avrupa Evi (Ders kitaplarında 20. yüzyıl Avrupa'sı)*. İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı.
- Sezer, A. (2011). Cumhuriyet dönemi ortaöğretim coğrafya derslerinde Türk dünyası coğrafyasının öğretimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 341-373.
- Sezer, A. & İnesi, M. A. (2016). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında "Göç". *Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde* sunulmuştur. Antalya, Türkiye.
- Südaş, İ. (2005). *Türkiye'ye yönelik göçler ve Türkiye'de yaşayan yabancılar: Alanya örneği*. (Yüksek lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Tanoğlu, A. (1954). İskan coğrafyası, esas fikirler, problemler ve metod. *Türkiyat Mecmuası*, 12, 1-32.
- Taşçı, F. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *Kamu-İş Dergisi*, 10, 177-204.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2015). *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi .
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-18.
- Koçak, Y. & Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- MEB(2011). Coğrafya Dersi (9-12 sınıflar) Öğretim Programı (Değişiklik). <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=59> adresinden erişilmiştir.
- MEB (2017). Coğrafya Dersi Öğretim Programı (taslak). <http://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2014).Uluslararası göç: çeşitleri nedenleri ve etkiler. *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1685-1704.